

Сергій ЛИТВИН,

головний редактор науково-популярного журналу «Воєнна історія».

ЛИТОВСЬКА ДОБА В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ: ПОВЕРНЕННЯ ІЗ ЗАБУТТЯ, НОВІ ПОГЛЯДИ І ПЕРЕОЦІНКИ ІСТОРИЧНОГО ТА КУЛЬТУРНОГО СПАДКУ (ДОПОВІДЬ НА КОНФЕРЕНЦІЇ)

Понад 200 років в історії нашої країни і українського народу – від першої половини XIV століття і до Люблінської унії 1569 року – становить литовська доба, коли величезна частина українських земель входила до складу Великого князівства Литовського і Руського.

Цей період хронологічно є пропорційним до інших наступних періодів історії України – «польської епохи» (1569-1795 рр.), коли українці жили в спільній державі (Речі Посполитій) або «російського двохсотліття» (XIX-XX ст.). Проте «литовська доба» виявилася обділеною як історич-

ною пам'яттю суспільства, так і увагою до себе з боку істориків.

В російській та радянській історіографах майже немає згадок про Велике князівство Литовське і Руське, як і наступний польський 200 – літній період, а це майже півтисячоліття було піддано забуттю.... Це «провалля» між київською Руссю і козацькою добою

Для чого?

Насамперед, щоб накинути світові брехливі теорії про успадкування Московією київської державності, історії і культури Київської Русі зразу від XIII століття, викинувши з історії

справжнього спадкоємця – Галицько-Волинську державу.

Впродовж багатьох століть вперто втлумачують своєму народові і світові, що Російська держава і російський народ беруть початки від Київської Русі. І це їм майже вдалося. І дотепер вони, та і наші невігласи повторюють фальшиві теорії про варязьке походження Київської держави, про спільне давньоруське коріння, про спільну колиску трьох братніх народів.

Тоді як московити ніякі не слов'яни, формувалися на основі угро-фінських племен (чудь, весь, меря, мокша, мордва, марі), тож ніякої спільної пуповини.

А Московське царство сформувалося лише у XIII столітті, 1277 року на Суздальській землі як улус Золотої орди ханом Менгу-Тимуром. Московська історіографія сфальшувавши, змістивши на 150 років, навіть дату заснування Москви, стверджуючи про 1137 рік, начебто Юрієм Долгоруким. У ординських переписах населення 1237, а також 1254-1259 рр. Москва ще не згадується.

Від 1318 по 1598 рр. в Москві правила династія роду Чингізхана. А нова династія Романових, з 1613 року – зобов'язувалася свято берегти традиції і вірність династії Чингізидів. (Але це відступ).

Забуття ж століть нашої історії зумовлено прагненням Росії бачити на цьому просторі лише російські землі та «півден-

но-західні» і «північно-західні» краї. Їх історія була перетворена на історію Московської держави, а «братні народи» українці і білоруси дозволялося бачити лише орієнтованими на Схід.

Цим замовчуванням Москва намагалася також приховати свою багатовікову експансію українських земель та численні, безкінечні війни з Литвою і Польщею, а значить і з українським народом, що перебував у різних формах державності з ними, за володіння українськими землями.

Російська історіографія подає період після занепаду Київської Русі як окупацію частини руських земель з боку Литви та Польської державності, про льщі. Була накинута концепція, яку можна стисло зобразити у вигляді схеми «загарбання – зусилля до звільнення – визволення». На жаль вона прижилася у історичній свідомості українців.

Литовська займанщина, особливо за князювання Гедиміна (1316-1341) та Ольгерда (1345-1377) не мала характеру окупації. Місцеве населення або зберігало нейтралітет і не чинило опору або підтримувало утвердження литовського правління, яке витісняло золотоординське. Литва прихильно ставилася до української культури. Представники литовської династії (Міндовг, Любарт, Ольгерд, Коріят, Наримут) перейшли в християнство. Урядова мова великокняжої

Україна: Литовська доба 1320 - 1569.

канцелярії була руська (тобто українська). Фактично 90 відсотків населення (на кінець XIV ст.) становили русини, тобто українці і білоруси. Державний устрій

формувався на зразок Київської держави. Староукраїнське право (Руська правда) стало державним правом, стало основою Литовського статуту. У звичаях і культурі

перебирали все українське. «Ми старини не рухаємо й новини не вводимо» - було основною засадою литовської політики. Вищі верстви українського громадянства, головню ж боярство, стрічали литовську займанщину з прихильністю, входили до складу великокняжої ради, посідали високі пости у війську й адміністрації і становили провідну верству держави.

Українській історичній науці ще належить переосмислити справжню сутність співжиття зі своїми західними сусідами. На жаль і в наш час литовська доба майже не досліджується. Хоча поступово оцінки історичних процесів цієї доби кардинально змінюються, розглядаються як унікальний історичний тандем трьох країн, що було своєрідною федерацією з добровільністю об'єднання, сприятливим для суспільно-економічного та культурного розвитку українства.

Єдність народів у спільній державі дозволило розпочати процес звільнення від Золотої орди. В цьому велике значення битви на Синій Воді. Ця переможна баталія відбулася на 18 років раніше міфічної Куликовської битви 1380 року (якої можливо і не було).

650-та річниця Синьоводської битви могла стати віхою відродження правди, але пройшла малопомітно.

Після Синьоводської битви ще більше поглибилася інтеграція українській земель в спільній державі. Держава носила офіційну назву Велике князівство Литовське, Руське і Жемантійське, а великокняжий титул розпочинався словами: Великий князь Литовський і Руський. Проте в багатьох, навіть сучасних, працях істориків, культурологів, політиків припускаються прикрої і суттєві помилки -означення «руське», що було в офіційній назві цього конфедеративного державного утворення, здебільшого не вживають.

У спільній державі формувався військово-службовий соціальний стан - шляхта. Її стрижнем були князі Острозькі, Вишневецькі, Збараські, Корецькі, Чорторійські, Радзівіли, Ружинські, Заславські, Немиричі, Заморські, Потоцькі, Язловецькі, Ружинські. Це наша українська шляхта. Проте й вона несправедливого віднесена до литовської та пізніше до польської шляхти. Наші славні українські родоводи вкрадені у нас. Навіть Костянтина Острозького називаємо князем литовським (до того ж у новітніх дослідженнях).

Історично невірним є також відносити історію Литви та руських князівств до Польщі від Кревської унії 1385 року. Деякі автори при цьому посилаються на патріарха та класика української історіографії Михайла Грушевського, який у четвертому томі

своєї багатотомної «Історії України-Руси», присвяченому історії України з 1340 року до Люблінської унії, говорить про «окупацію» та вводить поняття «литовсько-польської доби».

При цьому Грушевський мав на увазі те, що частина українських земель, а саме Галич зі Львовом, уже в першій половині XIV століття була загарбана Польщею і не належала до Великого князівства Литовського і Руського. Сам Грушевський відводив значно вагомішу роль власне Литві, даючи, таким чином, оцінку політичному впливові Литви в порівнянні з Польщею: саме Вільно, а не Москва чи Краків згуртував українські землі і було спадкоємцем Київської Русі.

Проте, Грушевський неправомірно стверджує, що «в процесі формування ВКЛ наші землі та наш народ відігравали другорядну роль: основу ВКЛ становили литовські і білоруські племена – руський елемент, що створював ВКЛ, був не українським, а білоруським».

Заради справедливості протистоянню польській експансії слід завдячувати саме русько-литовській опозиції очолюваної князем Вітовтом (1392-1430), князем Свидригайлом (1430-1432), а також боротьбі за незалежність руських князівств, що її очолювали князі Чарторійські, існуванню «Великого князіння Руського (1435-1452 рр).

І сучасне українське суспільство знає напрочуд мало і уявляє собі дуже туманно про спільні культурні надбання «литовської доби». Це при тому, коли достатньо поглядом окинути українські землі, щоб відзначити, що протягом литовської доби тривалістю в понад двісті років на землях України було створено чимало речей, що становлять спільну культурну спадщину спільної держави – Великого князівства Литовського і Руського. Насамперед, звісно, йдеться про пам'ятки Волині та Поділля: знаменитий Луцький замок, що пам'ятає князів Любарта, Вітовта та Свидригайла, а також Володимирський, Кременецький, Кам'янець-Подільський, Острозький, Одеський, Дубенський замки та храми.

Часто цю спадщину «литовської доби» вкривають пізніші культурні нашарування, проте і в період після Люблінської унії, коли українські землі вже належали до Речі Посполитої, залишалися міцними традиції культурної співпраці між народами та регіонами. Найвизначніші приклади: містечко Олика Радзивиллів та Млинів Ходкевичів на Волині, а також резиденції Сангушків Заславль, Славута, Підгірці.

Поглянемо на Київ. Ми не знали і ніхто не акцентував на тому увагу, що в «литовську добу» Київ відновився після монгольської навали на Подолі, над яким ви-

сочів Литовський замок з 18 вежами. Іншого центру Києва довгий час взагалі не існувало; весь Київ «литовської доби» - це і був, власне, Поділ. Тоді ж, 1494 року Києву було надано Магдебурзьке право самоврядування міста. Ратуша, що стояла на Подолі, на довгий час стала епіцентром київського міського життя. Згодом відновився і Верхній Київ, хоча й лише як частина церковних володінь: Києво-Печерська лавра, Софіївський собор тощо. Відомо, що в Києво-Печерській лаврі був руський пантеон Великого князівства Литовського і Руського, в якому, до речі похований Костянтин Острозький, а також Юліана Гольшанська, праведна діва литовського походження.

У Вільнюсі, що є також маловідомим фактом, сформувалося від XIV століття «руське місто», про українськість якого нагадує Церква Святої Трійці, знана як «українська». Саме тут Костянтин Острозький збудував православні церкви, кафедру та резиденцію Київських митрополитів.

В історичній пам'яті литовців про спільне з українцями буття є стійкий спомин про «державу від моря до моря», тобто про державу від Балтійського до Чорного моря, про славні часи і про коней князя Вітовта, яких той напував у Чорному морі.

Проблемним в історичних дослідженнях є співвідношення українських, литовських і біло-

руських «акцій» у спільній державності, в об'єктах спадщини, участі в тих чи інших процесах.

Цивілізаційний характер спільної держави був надто складним: деякі регіони України ніколи не входили до її складу; створили її давні литовці, а грамоти їх навчали давні українці. Україна тримала фронт проти Кримського ханства та Османської імперії, а Литва більшою мірою проти Тевтонського ордену та Московського царства.

Еліта перемішалася. Руські князі ставали полководцями очолювали об'єднане військо держави. Костянтин Острозький став Великим гетьманом. Його військовий талант проявився у численних битвах, але тріумфом Острозького стала битва під Оршею 1514 року.

І після Люблінської унії Литва і Україна (разом з Польщею і Білорусією) мали ще два століття співжиття, але шляхи їх розійшлися. Не вдалося зберегти «Республіку трьох народів», що слід вважати найбільшою політичною помилкою, що втягнула Україну в азійську орбіту. Литва зберігала свою автономію, та мала проблеми панування польської культури і мови. Українські землі піддані були польській експансії. Наступні століття уже в складі Речі Посполитої українці значною мірою спричинилися до протистояння московській експансії.

Отже загалом майже півтисячоліття жили поруч у спільній державі як у плавильному казані відбувалися процеси формування кількох сучасних націй (українців, литовців і білорусів).

Саме Велике князівство Литовське і Руське вірно було б вважати «спільною колискою» для українського, литовського і білоруського народів. Потрібно виходити із забуття, позбуватися історичних різних химер, нав'язаних нам століттями, відроджувати спільну історію у всіх її вимірах.

Відроджуючи сторінки нашої давньої спільної історії та відкриваючи спільну спадщину тої багатонаціональної держави ми не можемо одноосібно привласнювати її, але й не маємо права забувати про неї. Саме через

спадкоємність, особливо через розуміння її спільності, через спілкування фахівців і навіть широких верств населення буде відбуватися повернення до родини європейських країн.

Сьогодні історичний досвід Великого князівства Литовського і Руського відкривається по-новому і набуває особливого значення. Поглиблення знань про «литовську добу» та актуалізація її спадщини можуть стати дуже важливими компонентами для співпраці народів, що творили спільну державу. Тогочасна вестернізація України, тобто її перебування в західноцивілізаційному просторі, є надзвичайно актуальним для нинішніх євроінтеграційних процесів в Україні.

ДЖЕРЕЛА

1. Мицик Ю. А. Битва під Оршею 1514 року / Ю. А. Мицик // Україна крізь віки. – К., 2000.
2. Ульяновський В. Князь Василь-Костянтин Острозький: історичний портрет у галереї предків та нащадків. – К., 2012.
3. Ульяновський В. Пам'ятник Костянтину Острозькому в Києво-Печерській Лаврі / Український історичний журнал. – 1992. – № 2.
4. Гень О. Ф. Міста-фортеці Волині, засновані князями Острозькими // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наук. записки Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. – Рівне, 2001. – Вип. 2.